Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024
№ 5

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Google Scholar

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 228 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 30-mayda ruxsat etildi.

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:
Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:
Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Uy-joy qurilishi madaniyati, uning oʻziga xos xususiyatlari va tamoyillari 10
Davletov Islambek Xalikovich, Zikrullayev Valixon Gʻaybulla oʻgʻli

Hududlar investitsiya muhitini oshirish muammolari 16
Akbarov Bekmurod Miryakubovich

Qoraqalpogʻiston Respublikasi ellikqal'a tumanida turizm klasterini joriy qilish mexanizmi 22
Norchayev Asatullo Norboʻtayevich

Small Business and Private Entrepreneurship is the Priority Direction of Our Country's Economy 28
Tulagan Tukhtaraliev, Gʻaniev Muhammadjon Xalilovich

Resurs soliqlarini soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish 31
Tursunova Zulayxo Abdujobir qizi

Oʻzbekistonda muqobil energiya manbalaridan foydalanish elektrotexnika sanoati rivojlanishining istiqboli sifatida 34
Uraimjonov Azizbek Raxmonjon oʻgʻli

Oliy ta'limning raqobatbardoshligini ta'minlashda ta'lim sifatining mohiyati va asosiy tamoyillari (Oʻzbekiston misolida) 40
Egamov Sevinchbek Maxsud oʻgʻli

Financial Mechanisms of Supporting Textile Products Export 46
Gaybullayeva Gulbaxor Maxmudovna, Yakubova Ugiloy Mamasoliyevna

Oʻzbekiston Respublikasida hududlarni mutanosib barqaror rivojlantirish masalalari va yechimlari 49
Hojiyev Tal'at Toshpoʻlatovich

Raqamli iqtisodiyot sharoitida ayollar biznesini shakllantirish yoʻllari 54
Ibodullayeva Malohat Sirojiddin qizi

Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda qishloq xoʻjaligini rivojlantirishning xorijiy tajribasi 57
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich

Turizm sohasi rivojlanishining istiqbollari 61
Ergashev Rahmatulla Xidirovich, Jabborova Zuhra Abdigʻani qizi

Jahonda kabel bozorini rivojlantirish xususiyatlari va tendensiyalari 68
Uralov Olimjon Mahammadjonovich

Namangan viloyatida yoshlarning iqtisodiy faolligi koʻrsatkichlari dinamikasini tahlil qilish 72
Mirzatov Baxtiyor Toxirovich

Turizm sohasiga malakali kadrlar tayyorlashdagi muammolar va ularning yechimlari borasida tavsiyalar 77
A. I. Raxmatov

Трансформация внешнеторговых связей Республики Узбекистана 83
Ахмедова (Жабборова) Нилуфар Икболжон кизи

Korxonalarda investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari va usullarining tahlili 88
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin oʻgʻli

Turizmning mohiyati xususida nazariy yondoshuvlar va ularning tahlili 94
R. I. Pardayev

Katta hajmga ega boʻlgan maxsus qurtxonalarda boqilayotgan ipak qurtlariga harorat va namlikni ta'siri 101
Raxmanova Xuriniso Egamovna

Mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishda mahalliy soliqlar va soliqdan tashqari tushumlarning ahamiyati 104
Rajjaboyeva Dildora Zakirovna

Banklarda stress-test asosida ESG-risklarni baholash 110
Nilufar Sharipova

Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda banklarda ekologik va ijtimoiy risklarni baholash va boshqarish tizimini joriy etishning ahamiyati 114
Karimov Shamsiddin Akram oʻgʻli

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Qimmatli qog'ozlarni qiymatini baholash usullari va modellari 122
Botirxo'ja Aziza Faxmuddin qizi

Sanoat ishlab chiqarishda diversifikatsiyaning nazariy asoslari 127
Davronbek Sharibjonovich Raximov

Mamlakatimizda innovatsiyalarni moliyalashtirishning amaldagi holati tahlili 133
Aminov Farrux Farxadovich

Raqamli iqtisodiyotda moliyaviy hisobot tahlilini takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlari 138
G. J. Jumayeva

Qurilish sohasida logistika tizimlariga zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlanganlarning amaliy jihatlari 141
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich

Raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitaliini boshqarishdagi muammolar 146
Nematova Shaxlo Egamberdiyevna

Aholi daromodlari va omonatlarini shakllantirishning nazariy asoslari 149
Xakimov Zohid Norbo'tayevich

Tasvirlarga raqamli ishlov berish jarayonini intellektuallashtirish algoritmini yaratish 158
Zoirov O'lmas Erkin o'g'li

Mintaqa iqtisodiyotida investitsiya faoliyatini moliyalashtirish samaradorligini baholash 164
Chilmatova Dilnoza Abdurahimovna

Возможности внедрения и развития исламских банковских продуктов в рынок Узбекистана 168
Иноятова Камола Фуркатовна

Davlat xizmatchisi faoliyatida ijtimoiy javobgarlikning o'rni 172
X. X. Ikramov

Korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari 176
Abdug'aniyev Muhammadamin Abdug'affor o'g'li

Hududiy kambag'allik chegaralarini aniqlashning ahamiyati (Qashqadaryo viloyati misolida) 182
Hamdamov Shahzod Ilhom o'g'li, Alisher Yunusaliyevich Safarov

Kichik biznesga mahalliy investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanishda franshizaning roli 189
Rabimqulov Sherzod Murtozayevich

Tijorat banklarida marketing strategiyalaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari 193
Maxamadjanov Akbar Maxamadaliyevich

Davlat sherikchilik asosida maktab va maktabgacha ta'lim moliyashtirishligini o'ziga xos xususiyatligi 198
Boltaboev Murodbek Aybekovich

Moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish davr talabi 203
X. I. Boyev

Banklarda chakana kreditlash turlari va ularni raqamli transformatsiya qilishning zarurligi 207
Axmedova Dilrabo Kurbondurdi qizi

Rasmiy ish bilan bandlik – aholining munosib turmush darajasini ta'minlash demak 216
Farhod Bagibekovich Xalimbetov

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i uchun qo'llaniladigan soliq imtiyozlarining amaldagi holati va tahlili 220
Valiyeva Sayyora Xushbaqovna

MOLIYAVIY SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH DAVR TALABI

X. I. Boyev
Iqtisodiyot fanlar doktori,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti professori

Annotatsiya: Ushbu maqolada moliyaviy savodxonlik tashabbuslarini rivojlantirish va oshirish konsepsiyasi o‘rganiladi. Xalqaro amaliyot, siyosat va strategiyalarga tayangan holda, ushbu tadqiqot turli madaniy va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda moliyaviy savodxonlikni oshirishning samarali usullari haqida tushuncha berishga qaratilgan va yana bugungi globallashgan dunyoda moliyaviy savodxonlikning ahamiyatini yoritib, uning shaxsiy moliyani boshqarish, investitsiya qarorlari va umumiy iqtisodiy barqarorligiga ta’sirini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: moliyaviy savodxonlik, iqtisodiy siyosat, iqtisodiy ta’lim, moliyaviy madaniyat, moliyaviy xizmatlar, inson farovonligi va hayot sifati, bilim, ko‘nikma va qadriyatlar.

Abstract: This article explores the concept of developing and enhancing financial literacy initiatives. Drawing on international practices, policies and strategies, this study aims to provide insight into effective ways to improve financial literacy in different cultural and socio-economic contexts, and further highlight the importance of financial literacy in today’s globalized world and its impact on personal financial management, investment decisions and overall economic stability. reveals the secret.

Key words: financial literacy, economic policy, economic education, financial culture, financial services, human well-being and quality of life, knowledge, skills and values.

Аннотация: В данной статье исследуется концепция развития и повышения инициатив в области финансовой грамотности. Опираясь на международную практику, политику и стратегии, это исследование направлено на то, чтобы дать представление об эффективных способах повышения финансовой грамотности в различных культурных и социально-экономических контекстах, а также подчеркнуть важность финансовой грамотности в современном глобализованном мире и ее влияние на управление личными финансами, инвестиционные решения и общая экономическая стабильность раскрывают секрет.

Ключевые слова: финансовая грамотность, экономическая политика, экономическое образование, финансовая культура, финансовые услуги, благополучие и качество жизни человека, знания, навыки и ценности.

KIRISH

Mamlakatda aholi moliyaviy savodxonligi darajasining yuqori bo‘lishi moliyaviy xizmatlar sohasining ham jadal rivojlanishiga sabab bo‘ladi. Moliyaviy xizmatlarni ommalashtirish orqali aholining bu boradagi bilimlarini mustahkamlash va kichik biznes subyektlarining bunday xizmatlarga bo‘lgan talabini oshirish imkoni paydo bo‘ladi.

Moliyaviy savodxonlikning asosida inson turadi, zero mazkur jarayonni amalga oshirishdan asosiy maqsad ham uning farovonligi va hayot sifatini oshirish hisoblanadi. Biroq, buning uchun u o‘z ixtiyoridagi iqtisodiy resurslardan, ro‘y berishi mumkin bo‘lgan voqea va hodisalar, vujudga kelishi mumkin bo‘lgan shart-sharoitlardan o‘zi hamda jamiyat uchun manfaatli va samarali asosda foidalanish borasida yetarli bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi lozim. Shuningdek, jamiyatda tarkib topgan qadriyatlar tizimi ham ushbu maqsadlar bilan o‘zaro muvofiq kelishi zarur. Eng muhimi, har bir shaxs qayd etib o‘tilgan vosita va dastaklardan foydalangan holda qisqa muddatli qarorlar qabul qilish hamda uzoq muddatli moliyaviy rejalashtirish jarayonini to‘g‘ri tashkil etish qobiliyatiga ega bo‘lishi kerak.

Har qanday boshlangan faoliyat qachonki, moliyaviy jihatdan taminlansa va ish boshlash uchun moliyaviy mablag‘lar yetarli bo‘lgan taqdirda boshlangan ishlar, albatta, ijobiy natija beradi. Mamlakat hayotidagi hamma yutuqlar, avvalo, davlatni olib borayotgan moliyaviy siyosatiga bog‘lik holda yaxshi natija berishi va mamlakatni moliyaviy qudratini o‘sib borishiga ta’sir qiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Jahondagi moliyaviy jihatdan qudratli mamlakatlar AQSH, Angliya, Germaniya, Fransiya, Yaponiya, Italiya, Janubiy Koriya, BAA, Kanada, Xitoy, Rossiya, Ispaniya, Saudiya Arabistoni va Yevropa ittifoq mamlakatlari hozirgi vaqtda moliyaviy magnatlar hisoblanib, moliyaviy jihatdan dunyoda yetakchilik qilib yangi texnika va texnologiya, zamonaviy boshqarish usullarini ishlab chiqarishni joriy etgan holda, o‘zini yaxshigina moliyaviy natijalariga ega bo‘lishmoqda.

Yuqoridagi moliyaviy jihatdan qudratli mamlakatlarda asosan har bir topilgan dollarni, markani, funt sterlingni uning egasini qanday sarflashga alohida e’tibor berib kelinmokda.

Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti (IHRT) hujjatlarida moliyaviy savodxonlikka quyidagicha rasmiy ta’rif berilgan: “Moliyaviy savodxonlik – bu shaxsiy moliyaviy farovonlikka erishish uchun asoslangan moliyaviy qarorlar qabul qilish imkonini beruvchi xabardorlik, bilim, ko‘nikma, qadriyatlar (hayotiy yo‘nalishlar) va xulq-atvor kabi elementlarning majmui”.

A.Sudakovaning ta’kidlashicha “Hozirgi vaqtda moliyaviy savodxonlik tushunchasi moliyaviy ma’lumot, kompetentlik, xabardorlik va boshqa atamalar bilan uzviy bog‘liq. Moliyaviy savodxonlikning ko‘rsatib o‘tilgan tushunchalar bilan asosiy farqi unga tegishli bo‘lgan asosiy elementlarning tatbiq etilish kengligi va bayon etilishining chuqurligida namoyon bo‘ladi. Shaxsning moliyaviy savodxonligi tushunchasini o‘z farovonligini oshirish uchun moliyaviy jihatdan asoslangan to‘g‘ri qarorlar qabul qilish imkonini beruvchi kompetensiyalar yig‘indisi sifatida talqin etish mumkin. Ayni vaqtda u ustun ravishda moliyaviy va vaqt bo‘yicha yo‘qotishlarni eng kam darajaga tushirishga imkon yaratadi”.

Mazkur tushunchalar O.Kuzina tomonidan nisbatan batafsil va etarli darajada tushunarli holda bayon etilgan. Shuningdek, S.Xaston tomonidan moliyaviy savodxonlikka tegishli 52 ta ma’lumotlar bazasida to‘plangan 71 ta tahlil asosida ayrim dastlabki ta’riflar ham belgilab berilgan.

Ko‘rinib turibdiki, moliyaviy savodxonlikka berilgan ta’riflar hamda uning turli manbalarda bayon etilgan asosiy jihatlariga tizimli yondashgan holda, mazkur tushunchaning iqtisodiy mazmuni va uning iqtisodiyotdagi ahamiyatini, shuningdek, moliyaviy savodxonlik tushunchalarini jamiyatimizda yanada rivojlantirish maqsadga muvofiqdir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolada ilmiy va ommabop adabiyotlar bilan ishlash, hujjatlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, prognozlashlash, induksiya, deduksiya va matematik-statistik tahlil ilmiy tadqiqot metodlaridan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Hozirgi kunda jahondagi madaniyatli mamlakatlarda oila budjeti degan tushunchalar mavjud bo‘lib, biz esa oilada juda qiyinchilik bilan shakllantirilayotgan oila budjeti mablag‘laridan oqilona foydalana olmayabmiz, natijada oila a’zolari keyingi oyga beriladigan ish xaqi, pensiya, nafaqa, stipendiyagacha qiyinchilik bilan yetib bormoqda. Buning asosiy sabablaridan fuqarolarda moliyaviy savodhonlikni yetishmasligi, berilayotgan ish xaqi, pensiya, nafaqa, stipendiya miqdorini pastligi, bozordagi narx-navoni tezlik bilan o‘sib borayotganligi, aholini turli xizmatlar kursatish tashkilotlariga ishi tushganda ichki turli asossiz to‘lovlarni o‘ylab topayotganligi hamda peniyalarni xaddan tashqari ko‘payib boroyotganligi, yuqoridagilarni to‘lash uchun avvalo aholini daromadlarini hisobga olish zarur, deb o‘ylaymiz.

Aholini hozirgi sharoitda yoshlikdan boshlab moliyaviy munosabatlardagi har bir fuqaroni kishilik iqtisodiy xayoti bilan bog‘lik munosabatlar bilan tanishtirib borish oilada, maktabda olib borilishi lozim deb hisoblaymiz. Ular:

- Nogironligi uchun davlat tamonidan beriladigan nafaqalar, uni olish tartibi, miqlori.
- Vaqtincha ishdan mahrum bo‘lgan fuqarolarga ish topguniga qadar, ularga ishsizlik nafaqasini berish tartibi, mikdori.
- Boquvchisidan ajralganlarga beriladigan nafaqa olish.
- Ijtimoiy sug‘urtadan bolalarga beriladigan moliyaviy yordamni qilish tartibi va uni mikdorini aytish.

Fuqarolar yoshlikdan boshlab o‘zlarini tirikchiligi uchun zarur bo‘lgan moliyaviy manbalar bilan tanishish hamda ularni shaxsiy ehtiyojini qondirishda samarali foydalanish yo‘llarini o‘rganib borishlari natijasida keladigan daromadlarini oila budjeti orqali samarali taqsimlashga o‘rganib borishadi.

Umuman olganda, moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish maqsadida aholimiz iqtisodiy-siyosat hamda moliya tizimining barcha jabhalaridan qisman bo‘lsa-da bilim va tushunchaga ega bo‘lishlari kerak bo‘ladi. Moliya haqida fikr yuritadigan bo‘lsak, moliya bu pul munosabatlarining chambarchas bog‘langan qismidir. Moliyaning avvalo roli va axamiyati pul munosabatlarining iqtisodiy munosabatlar tuzishda qanday o‘rinni egallaganligi bilan xarakterlanadi. Moliya avvalo puldan uzining mazmuni hamda bajaradigan funksiyalari bilan farqlanadi. Moliyaning lug‘aviy ma’nosi ona tilimizda “pul mablag‘lari” ma’nosini anglatib fuqaroga, oilaga, jamoaga, tashkilot hamda davlat tasarrufidagi pul mablag‘laridir.

Ma’lumki moliya tizimini sohalari va bug‘inlari bor. Uning ta’rifiga to‘xtaladigan bo‘lsak, turli pul fondlaridan shakllanadigan hamda foydalaniladigan moliyaviy munosabatlarining turli sohalari majmuiga moliya tizimi deyiladi. O‘z navbatida, davlat va korxonalarning pul fondlarini shakllantirish, taqsimlash va foydalanish borasidagi shakl va usullar to‘plashga moliya tuzilishi deyiladi. Agar moliya tuzilishi sohalari haqida gapiradigan bo‘lsak, moliya sohalariga: davlat moliyasi, mahalliy moliya, xo‘jalik yurituvchi subyektlar moliyasi kabilarnti aytish joiz. Endi moliya tuzilishining bug‘inlari xaqida fikr yuritadigan bo‘lsak, ularga avvalo: davlat budjetini, maqsadli nobudjet fondlarini, davlat krediti, tijorat korxonalari va tashkilotlar moliyasi, moliyaviy vositachilar moliyasi, notijorat tashkilotlar moliyasi kabilar misol bo‘ladi. Umuman moliya tizimi o‘zida davlat budjeti, viloyatlar budjeti, tumanlarga bo‘linadigan shaxarlarning budjeti, tumanga bo‘ysinadigan shaharlari bo‘lgan tumanning budjetini o‘z ichiga oladi. Ayni vaqtda davlat budjeti o‘z oldida turgan qator muammolarni yechishi lozim. Davlat budjetiga kelib tushadigan daromadlar bazasini mustahkamlash yo‘li bilan budjet defitsitini miqdorini kamaytirishga erishish kerak.

O‘zbekiston taraqqiyotining ustuvor yo‘nalishlari bo‘yicha budjet xarajatlarini restrukturizsiya qilishi lozim. Umuman budjet yordamida tartibga solish mexanizimini takomillashtirish zarur. Shular bilan bir qatorda, assignavaniyalashdan samaradorli foydalanish ustidan nazoratni kuchaytirish kerak. Har bir mamlakatda bo‘lganidek bizni mamlakatda xam davlat moliyaviy nazorati mavjud bo‘lib u qonunlarga tayanadi. Davlatni moliyaviy nazoratini tashkil etish davlatimiz konstitutsiyasi hamda qonun osti hujjatlari asosida amalga oshiriladi.

Davlat moliyaviy nazorati yalpi ichki maxsulotining taqsimlanishining qiymati proporsiyalarini kuzatishga qaratilgan. Bu nazorat davlat moliyaviy resurslarini shakllantirish ularni tuliq va o‘z vaqtida tushib turishi va ulardan maqsadli foydalanish bilan bog‘lik bo‘lgan pul resurslari harakatining barcha kanallariga tegishli xisoblanadi.

Gap shundaki, davlat moliyaviy nazorati davlatning moliya siyosatini amalga oshirishga va moliyaviy barqarorlik uchun sharoitlar yaratishga qaratilgandir. Bu narsa barcha darajadagi budjetlar va nobudjet fondlari ishlab chiqish, muhokama qilish, tasdiqlash va ijro etish, korxona va tashkilotlar, banklar va moliyaviy korparatsiyalarning moliyaviy faoliyati ustidan nazoratni anglatadi.

Moliyaviy nazorat avvalo pul fondlarini shakillantirish, ulardan foydalanish, moliyaviy-iqtisodiy qonunchilikga rioya etish, moliyaviy-xo‘jalik operatsiyalarini samaradorligini baxolash, amalga oshirilayotgan xarajatlarning to‘g‘ri yo‘nalish bo‘yicha sarflanayotganligi ustidan nazorat qilishdir. Moliyaviy nazoratni obyekti pul munosabatlari hisoblanadi, moliyaviy nazoratni predmetlari asosan turli darajadagi budjetlarning daromadlari va xarajatlari, soliq to‘lovlarining hajmlari, xo‘jalik yurutuvchi subyektlarning moliya xarajatlari, tannarx va foyda, uy xo‘jaligini daromadlari hamda xarajatlaridan iborat. Moliyaviy ta’sir ko‘rsatishda eng samarali vosita sifatida mahalliy soliqlar, nosoliqli to‘lovlar tizimini ko‘rsatish mumkin. Iqtisodiy faoliyatning aloxida turlari va tadbirlarini imtiyozli soliqqa tortish hamda imtiyozli moliyalashtirish hisoblanadi. Bozor sharoitida davlatning moliyaviy salohiyati tarkibiga quyidagilarni keltirish mumkin, asosiy fondlar, tugallanmagan ishlab chiqarish, moddiy aylanma mablag‘lari, uy-ruzg‘or mulklari, nomoddiy aktivlar qiymati, inson kapitali. Moddiy kapital ko‘rinishidagi umumiy boylik hajmini ko‘rsatish mumkin.

Jamiyatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi va vaqti-vaqti bilan moliyaviy isloh qilishni zamon talablariga mos javob beradigan, moliyaviy isloh qilishga asoslangan dasturlarni ishlab chiqish har doim maqsadga muvofiqdir deb xisoblanadi. O‘z nabatida, butun xo‘jalik ishlab chikarish faoliyatining natijasi sifatida yuqori yakuniy moliyaviy ko‘rsatgichlarga erishishga alohida e’tibor qaratishi lozim. Demak, bir vaqtning o‘zida bunday dastur bozor omillari va iqtisodiy o‘sish shart-sharoitlaridan foydalanish, shuningdek, innavatsion taraqqiyotni amalga oshirish asosida xo‘jalik yurutuvchi subyektlarni faoliyatini samaradorligini oshirish bo‘yicha choralar tizimini uz ichiga qamrab olishi kerak.

Moliyaviy tizimda soliqlar hamda soliq tizimi muhim o‘rin egallab, shaxslarga va korxonalarga tegishli bulgan mablag‘larning ma’lum qismi davlat budjetiga majburiy tarzda o‘tkazadigan to‘lovlarni soliqlar, deb aytish mumkin.

Davlat daromadlarining asosiy qismi mexnatdan, kapital hamda tabiy resurslar va boshqa manbalar tashkil qiladi. Umuman soliqlar ikki funksiyani bajaradi. Jumladan fiskal bu davlatni faoliyat ko‘rsatishini moddiy asosi hisoblanadi. O‘z navbatida ma’lum daromadning bir qismini aholini ijtimoiy jihatlan moddiy yordamga muxtoj katlamlariga, moliyaviy yordam sifatida qayta taqsimlash orqali davlat budjetidan olib beradi. Demak davlatning iqtisodiy munosabatlarga aralashuviga obyektiv sharoit yaratadi. Tartibga solishda iqtisodiyotga hamda takror ishlab chiqarishni hamma etaplariga real ta’sir ko‘rsatishi qonuniyati ko‘rsatib beradi. Soliklar juda katta iqtisodiy, moliyaviy ta’sir kuchiga ega bo‘lib,ishlab chiqaruvchilarni rag‘balantirishi, aholini to‘lov qobilyatini kuchaytirishi yoki yuqoridagilarni aksincha bo‘lishini ta’minlashi imkoniyatiga egadir. Soliq siyosati davlatni faoliyati bilan chambarchas bog‘lik bo‘lib, davlat o‘zining iqtisodiy siyosatidan kelib chiqib doimiy ravishda soliq davlat e’tiboridadir. Soliqlar to‘g‘ri (bevosita) soliqlar xamda egri(bilvosita) soliqlarga bo‘linadi. Birinchisi, asosan, tadbirkorlik subyektlariga tegishli bo‘lgan daromad va mol-mulkdan olinadi. Ikkinchisi esa tovarlar, xizmatlarga o‘rnatilgan tovar to‘lovlaridan hamda xizmat turi ichida buladi.

Zamonaviy bozor iqtisodiyotining rivojlanishi aholini pensiya jamg‘arish, sug‘urta va ipoteka tizimlarida ishtirok etishini talab qiladi. Chunki aholining ushbu tizimlardagi ishtiroki pensiya jamg‘arish, ijtimoiy va tibbiiy sug‘urta, turar joy bilan ta’minlash va ta’lim sifatini oshirish kabi masalalarni hal qilishga yordam beradi. O‘rta sinf uchun xos bo‘lgan jamg‘arishni kengaytirish va uni samarali ishlatish mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta’minlaydi, makroiqtisodiy muvozanatga erishish va moliya tizimining mustahkamlanishiga asos bo‘ladi.

Aholining jamg‘arishga yuqori darajada moyilligi, jamg‘arish va sug‘urtalash dastaklaridan keng foydalanishi aholining moliyaviy savodxonligini yuqori darajada bo‘lishini nazarda tutadi. Bunday savodxonlik aholiga moliyaviy institutlar bilan yaqindan hamkorlik qilish, bank va sug‘urta sektorlarining xizmatlaridan, pensiyani sug‘urtalash tizimidan keng miqyosda va unumli foydalanish imkoniyatini beradi.O‘rta sinfga kiruvchi uy xo‘jaliklari moliyaviy savodxonligini oshirish orqali shaxsiy budjetlaridan samarali foydalanishadi, uzoq muddatli maqsadlaridan kelib chiqqan holda shaxsiy moliyaviy qarorlarni qabul qilishadi, shaxsiy qarzdorlik darajasini ortib ketishini oldini olishadi, moliyaviy institutlar tomonidan taklif qilinadigan xizmatlar va mahsulotlarni farqlab, ortiqcha xavf-xatarlarning oldi olinadi.

Hayotning har bir bosqichida aholining turmush farovonligini ta’minlash ustun darajada shaxsiy moliyaviy qarorlarning samaradorligiga bog‘liq bo‘lmoqda. Bu esa moliyaviy savodxonlikni mamlakatni uzoq muddatga mo‘ljallangan rivojlanishida muhim o‘rin egalashini aks ettiradi. Oxirgi o‘n yillikda moliya bozorida iste’molchilar sektorini kengayishi, moliyaviy mahsulotlar turlari va murakkabligini ortishi, aholi daromadlari va yalpi jamg‘armalarining o‘sishi aholining qabul qilgan moliyaviy qarorlarida shaxsiy javobgarlikni ortganligini aks ettiradi. Ushbu holat ham aholi moliyaviy savodxonligini oshirish muammosining dolzarbligini ko‘rsatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Moliyaviy savodxonlik mamlakatning iqtisodiy rivojlanganlik darajasiga bog‘liq bo‘ladi. Biroq, bu mazkur muammo rivojlangan mamlakatlarda tugal hal etilgan, degan ma’noni anglatmaydi.

O‘zbekistonda ham aholining moliyaviy savodxonligini oshirish masalasiga alohida e’tibor qaratib kelinmoqda. Bu borada Markaziy bank, Savdo-sanoat palatasi va boshqa bir qancha davlat va nodavlat tashkilotlarining loyihalari amalga oshirilgan va oshirib kelinmoqda.

Biroq, tajriba shuni ko‘rsatmoqdaki, bu ishlarni tizimli amalga oshirish, aholining moliyaviy savodxonligining ularning yoshi, yashash joyi va hattoki mentalitetu-qadriyatlariga ham bog‘langan holda o‘rgatib borilishi muhimroq. Aks holda, xarajatini daromadiga qarab belgilamaydigan, qarz va kreditlar girdobiga botib qolgan, oddiy moliyaviy xizmatlardan foydalanishda ham birovlarning yordamiga muhtoj, firibgarlar bemalol aldab keta oladigan, qisqasi “moliyaviy savodsiz” qatlam kengayib boraveradi.

Bu mavzuga yana qaytamiz.

Umuman mamlakatimizda, avvalo, davlatimiz rahbari tomonidan jamiyat oldiga quyilgan muhim vazifalari qatorida bozor sharoitida fuqarolarimizni moliyaviy savodxonligini oshirish davr talabi ekanligini alohida uqtirib o‘tildi. Bozor sharoitida insonni har tamonlama aqliy, jismoniy, ma’naviy kamol topishi, avvalo, uni yoshlikdan boshlab moliyaviy savodxonligini oshirish bilan bog‘lik ekanligi dunyodagi rivojlangan davlatlar tajribasidan ham ko‘rishimiz mumkin. Bozor iqtisodiyotida hali ham faoliyat moliyaviy manbaga bog‘liq bo‘lib, avvalo, fuqarolarimizni kelajakda bizdan ham boy yashashga o‘rgatish uchun ota-ona ularni moliyaviy jihatdan qo‘llab-quvvatlashi, unga qushimcha o‘kishlar, ayniqsa, xorijiy tillarni o‘rgatishi, bu ham moliyaviy mablag‘ asosida amalga oshadi. Qo‘shimcha kasb-hunar va kasblarga yoshlikdan bolalarimizni o‘rgatish orqali ularni kelajakda o‘zining kunini kechirishi uchun moliyaviy mablag‘ topishga va har bir topilgan moliyaviy mablag‘dan inson o‘zini tirikchiligini yaxshilash uchun sarflashiga hamda isrofgarchilikga yo‘l ko‘ymasligiga o‘rgatish kabi ko‘nikmalarni shakllatirish hayot zaruriyatidir. Kelajakda bizning millatimiz vakillari rivojlangan mamlakatlar fuqarolaridek boy, bekam-u ko‘st yashashini ta’minlashga erishishi uchun hozirdan bolalarimizni moliyaviy savodxonligini oshirishga ularga yordam berib ularni kelajak hayotga ruhlantirishimiz zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Measuring Financial Literacy: Core Questionnaire in Measuring Financial Literacy: Questionnaire and Guidance Notes for conducting an Internationally Comparable Survey of Financial literacy, Paris, OECD, 2011, 31 p.
2. Судакова А.Е. Финансовая грамотность: теоретическое осмысление и практическое исследование // Финансы и кредит, 2017, т. 23, вып. 26, стр. 1563–1582.
3. Кузина О. Финансовая грамотность и финансовая компетентность: определение, методики измерения и результаты анализа в России // Вопросы экономики. 2015. № 8. С. 129-148.
4. Huston S.J. Measuring Financial Literacy. The Journal of Consumer Affairs, 2010, vol. 44, no. 2, pp. 296–316.
5. Ulug‘murodov D. Moliyaviy savodxonlik nima? - http://old.xs.uz/index.php/homepage/ zhamiyat/item/10461-moliyavij savodkhonlik-nima.
6. И. Туропов. Молиявий саводхонлик ўзи нима, у нима учун долзарб? Bankers.uz

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda ""Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga
maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.
El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

""Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

""Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.